

Aktivitet og kontekst

Notat til forelesning 22. februar 2022 Svein

Aktivitetsteorien har etablert seg som et bidrag som etter hvert står sentralt i informatikken. Det er interessant og forståelig i lys av at medierende artefakter (tools) har en sentral plass i teorien. Aktivitetsteorien gir en begreps- og tankemessig ramme for å forstå vår omgang med (digital) teknologi. Det er også tankevekkende fordi det i år er førti år siden en kollega og venn av meg på Institutt for Sosiologi, Regi Enerstvedt, publiserte boka 'Mennesket som virksomhet'. Dette er det klart mest omfattende og innsiktsfulle aktivitets-teoretiske bidraget i en norsk sammenheng. Jeg leste boka og lærte mye av den da den kom ut. Av ulike grunner fikk ikke dette bidraget særlig anerkjennelse i et norsk sosiologimiljø som mest fant inspirasjon vestover, mot USA og England og sørover, til Tyskland og Frankrike.

Innledningsvis i nevnte bok gjengir Enerstvedt en historie formidlet av norsk fange i konsentrasjonsleiren Sachsenhausen våren 1943.

Fangene (fikk) en dag beskjed om å flytte en sandhaug fra et sted til et annet. Uten redskap, bare med hendene. Vi gikk i en lang kolonne med hendene fulle av sand, (...) og vi plasserte sanden der hvor vi fikk ordre om. Vi trodde (...) at nazistene skulle bruke sanden til noe på det nye sted. Men da arbeidet var gjort, fikk vi ganske enkelt beskjed om å bringe sanden tilbake igjen. Da ble det idiotarbeid. Jeg ble dypt skuffet, det var nesten jævligere enn å bli sparket og mishandlet fysisk, sa han. (Enerstvedt 1982: 15)

Denne historien illustrerer en form for (u)menneskelig barbari fordi det handler om fangevoktere eller slavedrivere som gjennom tvang og kommando bruker sin overmakt til tyrannisere og frata menneskene de bestemmer over enhver selvrespekt. Poenget med at fangene måtte frakte sanden tilbake igjen etter først å ha flyttet den til et annet sted, forteller om noe som er ekstremt nedverdiggende fordi det innebærer å utføre noe som viser seg å være helt meningsløst. Dette skiller det fra ordinært slavearbeid, der slaver som for eksempel arbeidet på plantasjer i sørstatene i USA, riktignok var totalt ufrie, fattige og ekstremt underbetalt, tross alt utførte et arbeid som kunne oppleves som nyttig og produktivt.

For en uinnvidd kan kanskje en del av øvelsene i for eksempel TV-serien 'mesternes mester' oppleves som tilsvarende meningsløse som i eksemplet over. Personer løper fram og tilbake og flytter tunge ting uten at det på noen måte utføres nyttig arbeid eller produseres noe verdifullt. For deltakerne kan denne aktiviteten oppfattes som meningsfull fordi den inngår i konteksten konkurranse der det konkurreres om er ære og antakelig også penger. Og aktiviteten som helhet er en del av et underholdningskonsept der det som produseres for

brukerne (TV-seerne) er spenning og adspredelse. For produsentene av serien skapes det høye seertall og inntekter.

Vi kan også tenke på barn som leker på en strand. Kanskje bruker de mye tid på å bygge et imponerende sandslott. Plutselig kan de finne på, til stor jubel, å rasere hele byggverket. Tilsynelatende var aktiviteten meningsløs fordi resultatet av den i utgangspunktet ville jevnes med stranden, enten ved at byggerne rev den eller at det ble slått overende av tidevann eller bølger. Men her er vi over i en annen kontekst og en annen virksomhet enn arbeid, nemlig leik. I leiken kan det være uklart eller varierende hva som er meningen med aktiviteten. Barns leik kan noen ganger betraktes som læring eller sosialisering til voksenlivet, som når barnet hermer de voksnes ord og setninger og utvikler et språk eller hermer de voksnes arbeidsmåter og tilegner seg ferdigheter.

Andre ganger må leiken forstås som mål i seg sjøl. Tommy og Tigern (tegneseriefigurene) spiller noe de kaller Tommyball der de to deltakerne hele tida kan omdefinere reglene og på den måten lage et spill som kontinuerlig endrer seg etter deltakernes innfall. I den grad det kommer noe annet en spenning, moro (og frustrasjon) i øyeblikket ut av dette, må det være oppøving av fantasi og forestillingsevne. Dette kan betraktes som en utilsiktet bivirkning og ikke tjene som et underliggende motiv for aktiviteten.

I gjennomgangen av aktivitetsteorien viser Bakke til Leontiev og skriver følgende om motiv som en grunnleggende betingelse for at noe skal kunne forstås som en aktivitet:

The motive, coming from need, represents the necessary precondition for an activity to occur. A motive could be explicit or implicit (material or ideal), it can be perceived or imagined. This explanation highlights the view that there is no such thing as a motiveless activity. Therefore, "an activity does not exist without a motive; 'non-motivated activity is not activity without a motive but activity with a subjectively and objectively hidden motive," (Leontiev, 1978, pp 62-63)/Bakke 2018 s.32

I lys av dette kan vi med et blikk tilbake til historien fra konsentrasjonsleiren spørre om dette i det hele tatt dreier seg om en aktivitet. Reduserer denne ekstreme situasjonen mennesket til bare å være et redskap, tilværelsen deres til ren væren (eksistens) og handlingene deres til formålsløs gjøren? Et mulig svar på dette kan være å tenke over et mindre tragisk og mer nærliggende eksempel. I boka "jævla drittssystem", som vi har omtalt tidligere på emnet, tar Söderström for seg situasjoner der arbeidstakere basker med datasystemer de ikke behersker, ikke ser poenget med eller som de ikke oppfatter som del av et samvirkende, meningsfullt system. Dette kan utløse opplevelse av frustrasjon, sinne, redusert arbeidsglede, kort sagt at meningen forsvinner i det en gjør.

I nevnte situasjon kan frustrasjonen rettes innover, til selvbebreidelse, jeg er en "taper" eller utover til et spørsmål om hvem som har ansvaret for at ikke fungerer. En kan søke forklaringer som "ledelsen er forført av overbetalte

konsulenter”, ”de samme overbetalte konsulentene lever av kontinuerlig å prøve ut ting, ikke å spørre hva som faktisk fungerer” eller ”datafirmaer pusher dyre, dårlige og stadig nye løsninger fordi det er det de blir rike av”.

I situasjoner dere mennesker må forholde seg til aktiviteter de subjektivt ikke ser poenget med eller må jobbe med verktøy de oppfatter som uegnet har de behov for å gjenopprette selvrespekten ved å plassere motivet for aktiviteten langt vekk fra seg selv, som noe de slett ikke identifiserer seg med. I tilfellet med fangene i konsentrasjonsleiren er det vanskelig å se hvordan en kan gjenopprette mening fordi det de ble kommandert til å gjøre pr. definisjon var ”idiotarbeid” og dypest sett bare bekreftet deres mindreverd og maktesløshet.

I normalsituasjoner hvor folk har en sterk følelse av å ikke skjønne poenget med det de gjør, vil de kunne spille på et spekter av mulige løsninger for å gjenreise motivet og dermed ”redde” aktiviteten. Det kan eksempelvis være gjennom saklig og konstruktiv kritikk, sosialt samhold, læring, redefinering av situasjonen osv.

Sammenfatning

Aktivitetsteoriens analytiske styrke er at den rommer de elementer som er i spill når mennesker lever ut en livsform og veksler mellom ulike aktiviteter eller befinner seg i ulike yrkes- og brukerroller. Bakke viser til Davydov som regner opp følgende aktivitetsformer: Work, artistic activity, activity linked to moral issues, activities of law, religious activities and sport. (Bakke 2018: 25-26). Enerstvedt skiller mellom arbeid, lek og læring. Her skal jeg la spørsmålet om dette er uttømmende klassifiseringer eller om den menneskelige tilværelse består av sammenhengende kjeder av aktiviteter som avløser hverandre, ligge.

En annen viktig analytisk styrke ved aktivitetsteorien er at den understreker betydningen av kontekst. I ulike sammenhenger vil selve definisjonen av hva som er det sentrale motivet, hva som er de hensiktsmessige oppgaveforståelsene, hvilke mål aktørene søker å realisere og hvordan de velger de verktøy de tar i bruk, variere over tid og tilpasses på en pragmatisk måte.

Aktivitetsteoriens humanistiske styrke er at den fordrer at mennesker kan få anledning til å oppfylle sine behov, forfølge fornuftige mål gjennom tilgang på fungerende verktøy og dermed se at det er en mening med en aktivitet. Det forutsetter at mennesker er i stand til å reflektere over og forstå konsekvensene av sine valg; at systemene de fungerer innenfor har en viss transparens; at aktivitetene de er involvert i og som de bruker energi på gir utsikter til et bedre og rikere liv.

Referanser

Enerstvedt, R. (1982) Mennesket som virksomhet. Tiden forlag
Bakke, S. (2018) Mediating thoughts and streams of actions. Avhandling, UiO

